

Performa 4 | 2016. szám
kultúratudományi és társadalomfilozófiai folyóirat

Főszerkesztő: Vajda Mihály

Szerkesztők:
Kicsák Lóránt
Nemes László

A szám felelős szerkesztője: Szabó Csaba

Olvasószerkesztő: Kusper Judit

Kiadja: Eszterházy Károly Főiskola Bölcsészettudományi Kara

Felelős kiadó: Dr. Zimányi Árpád dékán

Kapcsolat: performa@ektf.hu

ISSN 2498-731X

Webmester: Faa Balázs

Vilém Flusser

Az edényről

Az Úr így szólt: „Így töröm össze e népet [...], amint összetörhető e cserépedény (...).”¹ A következőkben ennek a fenyegető próféciónak az értelmezésére kerül sor. Ami azért értelmezhető, mert sokatmondó. Nem ilyenek viszont az egyértelmű kijelentések, mert azokon nincs mit magyarázgatni. Ez a mondat bibliai mondat, a *Biblia* pedig sokértelmű szöveg, és ebből élnek a teológusok. Ennélfogva jelen esszé nagy hagyományba ágyazódik bele, mégsem kell okvetlenül a teológiai viták szellemében olvasni.

Van egy kézenfekvő értelmezése az idézett mondatnak: legalább egyszer mindannyian törtünk már össze cserépedényt, de nincs olyan közöttünk, aki valaha is összetört volna egy népet. Az Úr számára azonban a népek azok, amik nekünk a cserépedények, és az Úr ennek demonstrálásával fenyeget minket. Az itt megkísérelt interpretáció abból indul ki, hogy az Úr előtt az edények másmilyenek, mint amilyenek azokat a szakácsnők látják. Tudniillik az Úr előtt az edények inkább azokhoz a formákhoz hasonlítanak, amelyeket a régiek „állandó és változatlan ideáknak” neveztek. Ebből fogunk kiindulni a fenyegető prófécia aktualizálása végett: „Összetörlek benneteket az állítólag örök és változatlan ideáitokkal együtt!”

Izgalmas ez a téma, viszont nem túl kellemes róla egy újságcikkben beszélni. Az újságok és a folyóiratok jelenleg kénytelenek a mindenkori jelenhez kötött témákat az elektronikus médiának átadni, és átnyergelni valami maradandóbbra, még akkor is, ha történetesen a *DIE ZEIT* [Az idő, A kor] nevű újságról van szó. Ezért *kell* az olvasót új kihívások elé állítaniuk. A jelen esszét nem a teológiai hagyományon belül, hanem abban az új szellemben kell olvasni, amelyben az írók és olvasók a dolgokat dialogikusan veszik fontolóra. Itt most tehát az edényeket üres formáknak tekintjük. És azok is. Ami nem azt jelenti, hogy egy nehéz tematikát leegyszerűsítünk valami egyszerű dologra, mint amilyen az edény. Épp ellenkezőleg: itt arról van szó, hogyha a „tisztá formát” fenomenológiai szempontból vizsgáljuk, akkor éppenséggel edénynek látjuk. Vagyis itt a formálisra irányuló kérdést nem leegyszerűsíteni fogjuk, hanem az edényre irányuló kérdés lesz egyre nehezebb. Az edény egy tartály, egy eszköz, ami (valaminek) a megragadás(á)ra és megtartás(á)ra szolgál. Egy

¹ „Úgy fogom összetörni a népeket, akár egy fazekas cserépedényeit” — szó szerinti fordításban ez olvasható Vilém Flusser esszéjében. Flusser a bibliai idézet pontos helyét nem adja meg. Valószínűnek tűnik, hogy nem is szó szerinti idézetről van szó. Arról, hogy az Úr népeket (és városokat) törne össze, ahhoz hasonlóan, ahogyan a cserépedény/-korsó széttörik, több bibliai szöveghely is számot ad. Jelen fordításban Jeremiás könyvének 19.11-es locusát a Károli-féle fordításban idéztük. A 19.11-es szöveghelyen a következő olvasható: „És ezt mondá nekik: Ezt mondja a Seregek Ura: Így töröm össze e népet és e várost, amint összetörhető e cserépedény, amely többé meg sem építhető; és Tófetben temettetnek el, mert nem lesz más hely a temetkezésre.” További bibliai szöveghelyek: János Apostol Mennyei Jelenésekről Való Könyve 2.27. Zsoltárok könyve 1.9. — *A ford.*

episztemológiai (ismeretelméleti) eszköz. Például: veszek egy üres cserépedényt, és a vízvezeték alá tartom. Ezzel az edénynek tartalmát, a víznek formát kölcsönöztem, és az immár az edény által informált víz az edényben eljutott a megértettséghez, ahelyett, hogy formátlanul folya. Bár ez egy banális tény, mégsem akadt eddig olyan ismeretelmélet vagy információelmélet, amely képes lenne megfelelni ennek a ténynek.

Egy példa az ezzel kapcsolatos nehézségekre: mint ismeretes, de Gaulle-nak volt *une certaine idée de la France*,² bár sajnos nyitva hagyta, hogy milyen elképzelése volt Franciaországról. Talán bement a generális egy fazekas üzletbe, és addig ott keresgélt, amíg olyan cserépedényt nem talált, amibe bele tudta tölteni Franciaországot? Vagy vett magának egy különösen szép cserépedényt, és aztán megpróbálta Franciaországot óvatosan beletölteni? Vagy esetleg ő maga gyúrt egy megfelelő edényt, és utána a francia vízvezeték alá tartotta, hogy Franciaországot megragadhassa? Nyugtalanító kérdések ezek, mert nemcsak a generálist érintik, hanem a természettudományok egész büszke építményét. Mit teszek, ha a természeti törvényeket matematikailag formalizálom, és *une certaine idée*-t, egy bizonyos elképzelést alkotok a természet jelenségeiről? Addig keresgélek a rendelkezésre álló algoritmusok között, amíg olyat nem találok, melybe a jelenség beleillik? Vagy pedig keresek magamnak egy különösen szép és elegáns algoritmust (például az Einstein-egyenletet), és ebbe próbálom meg ezután óvatosan beletölteni a jelenségeket? Avagy összebarkácsolok magamnak egy megfelelő egyenletet, és utána ezzel indulok jelenségeket halászni? Az algoritmusok és teoreémák óriási kristálypalotájának egésze, melyet tudománynak hívunk, olyan pillérekre áll, amelyek ehhez hasonló kérdésekre adott válaszokból épülnek. És a pillérek inognak. Az Úrnak az a fenyegetése, hogy a népeket úgy fogja össze törni, akárha cserépedényeket, új jelentést nyer.

Talán a segítségünkre lehet, ha az edénykészítést vesszük szemügyre? Az edény egy üres tér,³ és ez negatívan hangzik. Üres teret úgy állítanak elő, ha egy teliből kivájnak, elvonnak valamit. Például egy lapát segítségével. A gödör ilyen üres tér. Cserépedényeket is lehet ilyen módon készíteni, például a hüvelykujjakkal egy agyaglabdában lapátolva. A fazekasságot azonban valószínűleg teljesen más módon találták fel. Először bizonyára úgy illesztették egybe a kéz ujjait, hogy egy üres tér jöhetett létre az ivóvíz felfogására. Azután ujjak helyett ágakat fontak egybe, és így létrejöttek a kosarak (és a szövetek általában). Minthogy azonban

² „egy bizonyos elképzelés Franciaországról” — *A ford.*

³ A német *hohl* kifejezés, amelyet az itt olvasható *Hohlraum* is tartalmaz, szó szerinti jelentése: ’belül üres’, ’üreges’, ’odvas’; átvitt értelme: ’üres’. Flusser gondolatmenete sok esetben mindkét jelentést játékba hozza. A továbbiakban kontextustól függően a szót az „üres” és „üreges” szavakkal, a *Hohlraum*-ot, az „üres tér”, a *Hohlheit*-ot „üresség” szóval jelöltük. Az esszében gyakorta felbukkan még a *leer* szó is, amelyet minden előfordulásakor az „üres” szóval fordítottunk. — *A ford.*

a kosarak nem tartanak meg semmilyen folyadékot, belülről bekenték őket agyaggal. Végezetül az emberek ezeket a vízálló kosarakat véletlenül vagy szándékosan kiégették (tudjuk, hogy a véletlen és a szándék feltételezi egymást), így állították elő az első szép edényeket, a vörös alapon látszó fekete geometrikus mintákkal (az elégett ágak nyomaival).

A kerámia mesterségébe tett kitérő nem volt túl termékeny. Arra az eredményre vezetett, hogy az üres edények, a tiszta ideák, a tiszta formák lehetnek absztrakciók is és fonadékok is. A gondolkodás formális szabályaiban járatos gondolkodó (például egy matematikus) számára ezáltal nem válik világosabbá az, hogy min dolgozik tulajdonképpen. A formák összefonásáról van-e szó, hogy ezekkel jelenségeket fogjon fel, vagy a jelenségekből származó formák absztrahálásáról, vagy épp üres formákkal (szappanbuborékokkal) űzött játékról. Mindeközben egy valami azonban világossá válik: akár fonott, akár kivájt edények, az üres edényeket soha nem lehet összetörni. Nincs rajtuk semmi, amit össze lehetne törni. Vegyük példának az „ $1+1 = 2$ ” üres edényt: Közömbös, hogy megszámlálható dolgok felfogására használt fonadékról vagy pedig megszámlálható dolgok absztrakciójáról van-e szó, mert tér nélküli és időtlen. Esetében nincs értelme a kérdésnek, hogy délután 4-kor Szemipalatyinszkban is igaz-e vagy sem. Körülbelül ilyenek tűnhetnek a cserépedények az Úr előtt. És ennek ellenére szét akarja őket törni? Ha a világot ilyen fazekas-álláspontról nézzük, akkor minden jelenség mögött és minden jelenségen keresztül azokat az edényeket látjuk, amelyek ezeket a jelenségeket felfogják és informálják. Az alma mögött a gömböt, a fatörzs mögött a hengert, a női test mögött különböző geometriai alakzatokat, és legújabban a látszólag formátlan, kaotikus jelenségek mögött, mint amilyenek a felhők és a kőzetek, az úgynevezett fraktálokat. Ezt a fazekas-tekintetet, ezt a röntgenszerű látást, amely számára a jelenségek örök formákat rejtő illékony fátylak: ezt nevezik teoretikus látásnak. És ez a látás alakított ki jelenleg egy új fazekas-technikát, egy elektronikus keramikát. Vannak olyan készülékek, amelyek a számítógép képernyőjén algoritmusokból készített üres, de színes formákat, úgynevezett szintetikus képeket villantanak fel. Aki ilyen képeket lát, az előtt azok az üres, széttörhetetlen edények vannak, amelyek a jelenségek mögött rejlenek.

Ha Püthagorasz ugyanazt az üres formát pillantotta meg a zenei oktávok és a háromszög mögött, akkor ez misztikus látás volt. Ha Platón a jelenségeken keresztül a szépség és jószág örök formáit pillantotta meg teoretikusan, és kiemelte őket az elfeledettségéből, akkor ez megvilágosodás volt. Sőt, még maga Galilei is, amikor a nehéz testek formátlan mozgásai mögött a szabadesés egyszerű formáját ismerte fel, és azok is, akik az anyagok kaotikus tömege mögött észrevették a relatíve egyszerű kémiai formákat, úgy hitték, sikerült részben felfedniük az Úr építési tervét a jelenségek mögött. De mi a helyzet azokkal, akik számítógép

előtt ülnek, játékosan üres formákat villantanak fel a képernyőkön, majd pedig várnak, amíg mások ezeket az üres edényeket megtöltik tartalommal? Mi a helyzet azokkal, akik úgynevezett virtuális tereket terveznek, hogy azokból alternatív valóságok készüljenek? Az Úr össze fogja őket törni az edényeikkel együtt.

A prófécia éppen ajánlott interpretációja így hangzik: Össze fogom törni a számítógépemberek népét, ezeket az edény-alkotókat, az üres edényeikkel együtt! Lehet, hogy ez nem hangzik éppen túl bibliaian, de annál hátborzongatóbban, és *sotto voce*⁴ kísérmie kellene minden szimpóziomot, ahol olyan dolgokról van szó, mint amilyen a „digitális látszat”, a „kibertér” és a „szintetikus szimuláció és holográfia”. A prófécia, így értelmezve, az ürességről szól, ahogy ez az egész edényesszé is. Az üres edények üres tartályok. Az örök ideák tiszta, üres gondolatok. A matematikai formulák üres, tartalmatlan propozíciók. Az ideák legtisztábbika, a formák legmagasztosabbika az istenség. Mivel a tiszta ideák üresek, összetörhetetlenül örökkévalóak. Az Úr örökkévaló. Erre föl jönnek ezek a számítógépemberek, ezek a formalista fazekasok. Olyanok, mint az Úr (*sicut Deus*)⁵, amikor üres formákat terveznek, és ezeket lehetőségekkel töltik meg, ilyen módon alternatív világokat teremtve. Az Úr össze fogja törni őket.

Aki azt mondja: „üres”, „üreg”, az a gyökeret érinti. Az „üres” és az „üreges” szóból származik az üdv és a pokol, és az angolban *hole*⁶-ként és *whole*⁷-ként is írják. Aki „üres”-et és „üreges”-et mond, az az egészről beszél. A tudomány a formális gondolkodásnak köszönhetően már hosszú ideje eljutott a jelenségek mögé, és látja mögöttük az ürességet (az egymást átszelő lehetőségmezők meggörbült terét). De csak legújabbban kezdtek el ezekből az ürességekből kiindulva alternatív teltségeket komputálni. Csak legújabbban tanulták meg, hogy miről is szól a fazekasság: üres formák előállításáról, hogy informálják azt, ami amorf. Arról szól, amit az Úr a teremtés első napján tett. Ez az igazi *big bang*: hogy végre megtanultuk az edénykészítést. És a prófécia így szól: az Úr össze fog törni minket az edényeinkkel együtt (még mielőtt képesek lennénk hozzá hasonlóan csinálni vagy még Nála is jobban).

Így áll a helyzet az interpretációkkal. Az interpretációs javaslatok azért születnek, hogy megcáfolják őket, vagyis azért, hogy új, nem kevésbé megcáfolható interpretációkat provokáljanak. Ez a zárómondat olvasható rövid fohászként, szemközt az éppen értelmezett fenyegető próféciával.

⁴ fojtott hangon — *A ford.*

⁵ mint az Isten — *A ford.*

⁶ mélyedés, üreg, gödör, verem, lyuk — *A ford.*

⁷ egész, teljesség, összesség, összetartozó/ osztatlan egység — *A ford.*

Pál Katalin fordítása

A fordítást az eredetivel egybevetette: Szabó Csaba

A fordítás alapjául szolgáló kiadás:

Vilém Flusser: *Dinge und Undinge. Phänomelogische Skizzen*. Carl Hanser Verlag, München – Wien, 1993. 129-133.

Első megjelenése: Vilém Flusser: *Kleine Anthropologie der Dinge II: Vom Topf*. In: *Die Zeit*, 1991. 4. 5.

<http://www.zeit.de/1991/15/vom-topf>

© Carl Hanser Verlag München 1993